

La contribució de la geografia

Joan Vilà-Valentí

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

La pregunta fonamental que ens fem, en el nostre cas, d'acord amb l'objectiu primordial d'aquest cicle de conferències, és com els estudis geogràfics han pogut contribuir o de fet han contribuït, d'una manera o altra, a un correcte i positiu coneixement i desenvolupament del nostre país i dels seus habitants. Tinguem en compte que qualsevol disciplina social, posem com a bons exemples la sociologia o l'antropologia, pot dedicar-se i sovint es dedica a l'estudi de determinats aspectes d'un país, especialment respecte a les característiques de la seva població. Llavors els vincles entre uns estudis i les conclusions aconseguides, d'una banda, i el país concret on habita la població estudiada, de l'altra, poden establir-se o s'estableixen des del primer moment del treball que hom efectua.

Aquestes connexions entre el fet estudiat i un país poden aparèixer encara més estretes quan l'estudi és de caràcter geogràfic, ja que llavors el país es converteix precisament en l'objecte directament considerat. Un estudi geogràfic pot tractar, en efecte i des del primer moment, d'un país, tingut en compte en si mateix, en la seva realitat física (relleu, clima, aigües), en els éssers vius que hi habiten (vegetació, fauna) i també, no cal dir-ho, en els seus habitants i en el que ells han estat capaços de realitzar i organitzar sobre i en relació amb el seu propi territori. Si considerem aquells fets i aspectes que últimament, en els darrers decennis, han presentat i presenten un fort interès social, ens referirem especialment al medi ambient i a l'organització del territori. Llavors el treball geogràfic pot esdevenir, d'una manera evident, un mitjà de correcció i millora d'un país i dels seus habitants, a partir de les condicions i característiques positives o negatives que aquell presenta. Així, doncs, les relacions entre l'estudi geogràfic i el bon i complet coneixement que del país han adquirit els geògrafs i fins i tot l'establiment d'un projecte respecte a la seva possible evolució futura poden aparèixer clarament d'una manera ben estreta.

El que acabem d'assenyalar, és a dir, l'obtenció d'un bon i complet coneixement geogràfic d'un país, vàlid fins i tot respecte a l'establiment d'un possible programa de millora i desenvolupament, sols pot obtenir-se si apliquem una recerca geogràfica que presenti, en conceptes i mètodes, un caràcter científic, capaç d'establir unes relacions, almenys parcials, entre els diversos elements estudiats. A Catalunya aquest fet no es dóna, com succeeix en la majoria dels casos, fins que l'ensenyament de la geografia es realitza a través de la universitat. Aquesta ins-

titucionalització universitària de la geografia comporta, si es vol efectiva i contínua, l'existència de grups de geògrafs dedicats a la recerca, cosa que en el nostre país no apareix clarament fins al vuitè decenni del segle passat. Això ens obliga a considerar en aquest treball els diferents tipus de geografia que a Catalunya s'han donat a partir de la fi del segle XIX (vegeu a la bibliografia: Casassas, 1989 i 1991; Lluch, 1961; Nadal, 1991, i Vilà-Valentí, 2002) i les relacions que s'hagin pogut establir entre cadascuna d'aquestes geografies, o formes d'estudi geogràfic, i el nostre país i els seus habitants.

1. La geografia descriptiva i els inicis d'una geografia científica

Vist el problema des del començ del segle XXI, queda clar que la geografia a Catalunya presenta un caràcter preponderantment descriptiu fins al primer terç de la centúria anterior. Caldrà aclarir què volem dir amb exactitud quan parlem de «descripció d'un país», considerat en aquells moments —fi del segle XIX i primer terç del següent— i aplicat precisament al nostre, dins d'una determinada evolució social i econòmica. La pregunta segueix essent la que inicialment hem efectuat en començar aquesta conferència: quina relació pot existir o existeix entre el coneixement geogràfic i els habitants d'aquest país concret, en aquells moments.

La descripció geogràfica

Queda clar que la descripció és la presentació o representació d'un fet o una cosa «amb paraules escrites o dites», segons el *Diccionari* de l'IEC. Si la descripció és geogràfica, afegim immediatament que sovint apareixeran, a més de les paraules i des del Renaixement, uns gràfics (mapes, visió o plànol d'algun nucli urbà). És curiós que el primer exemple amb el mot *descripció* que apareix en l'obra que acabem de mencionar sigui precisament geogràfica: «Descriure una contrada». És una mostra més del fet que el lector està acostumat que els geògrafs —o els qui actuen com a tals— efectuïn aquest tipus de presentacions.

En l'aspecte físic hom destacarà especialment, en la majoria dels casos, els sectors muntanyosos —amb l'altitud dels principals pics—; el contrast entre el litoral, d'una banda, i l'interior o el ponent, de l'altra; els rius i llurs afluents, i potser algunes característiques o exemples respecte als ésser vius (boscós, alguns animals especialment terrestres). Observem que l'exploració sobre les característiques del clima solia tenir escassa importància i en ocasions sols apareixia una breu referència, dispersa en el text, a vents, pluja i calor-fred. En l'aspecte humà, podia haver-hi una al·lusió al procés històric i l'estudi adquiria una certa extensió i amplitud en tractar de la població, el poblament (dispers; en petits i mitjans nuclis concentrats; ciutats, amb el ressalt, és clar, de Barcelona), les activitats econòmiques (agricultura, pesca, indústria —amb un notable desenvolupament en determinades branques, des de mitjan segle XIX— i comerç) i

vies de comunicació, també amb nous mitjans i noves formes en l'època a la qual ens estem referint, respecte al passat proper o immediat (segle XVIII i primera meitat del XIX).

Aquesta forma de presentar el país, des d'un punt de vista geogràfic, té ja antecedents en les centúries anteriors i en el nostre cas pot endarrerir-se fins als últims anys del segle XVI, amb l'obra del jesuïta Pere Gil (Vilà-Valentí, 1994). Els autors eren escriptors cultes, que publicaren sobre matèries ben diferents i que en cap cas no poden considerar-se pròpiament geògrafs. En canvi, en els decennis contemporanis en què es va seguir, amb la consegüent adaptació i adequació a l'època, l'esquema geogràfic abans breument indicat —repetim, des de la fi del segle XIX fins al primer terç del XX— sovint els autors eren mestres o pedagogs, com a resultat d'un fet que després exposarem. En alguns moments pot notar-se un cert intent de sobrepassar la pura descripció, per influència de geògrafs dels països europeus que havien renovat notablement, ja des dels dos decennis darrers del segle XIX, els estudis geogràfics. Més endavant insistirem en aquest punt. En l'extensa obra que dirigí un historiador, Francesc Carreras Candi (cinc volums, el primer publicat el 1908), se sol·licità la col·laboració de diversos especialistes, com és el cas de dos geòlegs. Això responia a la necessitat que se sentia que hi havia d'haver una certa relació amb les ciències naturals, especialment amb la geologia, en la formació d'un geògraf; però aquest procés formatiu i educatiu llavors no existia encara a Catalunya.

Malgrat tot, aquesta geografia descriptiva contemporània presentava unes característiques que mostraven que tenia ja una certa repercussió en la població del nostre país, principalment en algunes ciutats, on la primera ensenyança començava a renovar-se d'una manera força destacada. Especialment en dos aspectes, ens sembla, aquesta geografia podia fer i en realitat va fer un important paper. Són les dues qüestions que estudiarem tot seguit: la geografia com a instrument pedagògic en l'estudi d'un país; com, a través de l'estudi geogràfic, podem assolir el que en direm una consciència de país.

La geografia, un instrument pedagògic

Des de la fi del segle XIX i especialment en el primer terç de la centúria passada assistim a Catalunya a una important renovació de caràcter pedagògic. De manera paral·lela, existeix un desenvolupament de la geografia descriptiva, especialment en les publicacions escolars, tal com hem assenyalat fins ara. Ja hem indicat que, en bona part, foren mestres o pedagogs els que promogueren la millora dels textos geogràfics. A ells s'uniren, en el tercer i quart decennis, alguns professors de segona ensenyança, formats com a naturalistes a la universitat, en especial alguns geòlegs.

El que ara voldríem subratllar és un fet que es produeix clarament en aquest període i és que, en definitiva, la geografia intervé eficaçment en l'esmentada renovació pedagògica i fins i tot hi acomplí un ben destacat paper precisament en el sentit que interessa als objectius d'aquesta comunicació. Vull dir a la possible relació entre la nostra matèria i el país i els seus habitants.

Recordem que l'objectiu de l'estudi geogràfic pot ser —i sovint és— el propi país. En els decennis esmentats una geografia descriptiva, relativament renovada, es posa al servei d'un país que ha entrat, en conjunt, en una també renovada evolució. Concretament, en aquells moments, la geografia apareix al servei de l'aspecte pedagògic i es converteix en un dels més vius i dinàmics instruments, dins de l'esmentada renovació de l'ensenyança primària.

Amb una visió geogràfica hom parla de la Catalunya d'aquells moments, de la Catalunya física i de la Catalunya humana, de la situació, la posició, el relleu, la vegetació, la població, l'economia, la circulació d'homos i productes, les ciutats i els pobles. Sempre s'intercala un fet, l'existència d'unes comarques, que no sol faltar mai en aquest discurs geogràfic. La comarca és un fet més espontani, més adequat a la nostra evolució històrica —més «natural», dirà algú— que altres divisions polítiques o administratives que Catalunya pugui tenir. Hom recorre el país o part d'ell; sens dubte, hom veu i observa almenys la capital, algunes ciutats i pobles i les terres properes, però no s'obliden pas les comarques, algunes allunyades. Els treballs posteriors dels alumnes i estudiants són nombrosos: escriure sobre les terres vistes, dibuixar i evocar d'una manera o una altra els records, manejar mapes i plànols. La geografia s'ha convertit, en mans d'un bon nombre de mestres i professors, en un viu i dinàmic instrument al servei de l'ensenyança. Cal afegir que aquest ampli moviment pedagògic coincideix a Catalunya, en l'intent de recórrer i conèixer el país, amb un altre importat moviment social, l'excursionisme.

La consciència de país

En el nostre cas, és clar, no es tracta pas d'estudiar qualsevol país, sinó precisament el nostre. És evident, després de tot el que hem dit, que a través d'una adequada ensenyança de la geografia, com comença a succeir en l'època que estudiem, hom pot arribar a un bon coneixement del país. Hi ha un bon nombre de publicacions geogràfiques sobre Catalunya en el tercer decenni del segle passat, en uns moments d'una acusada evolució social i econòmica. És un bon exponent d'aquest fet la ciutat de Barcelona, que amb una població de 710.000 habitants el 1920 —havent partit d'un xic més de mig milió (505.000), al començ del segle— supera el milió deu anys després (1.005.000). Precisament és a través de la geografia que hom pot arribar a un cert coneixement del país, tot mostrant les característiques —repetim, físiques i humanes— que aquell presenta. D'altra banda, el coneixement geogràfic pot restar equilibrat, ja que si és veritat que certs fets queden destacats i en força ocasions molt destacats —l'estudi de les ciutats i especialment Barcelona, en el nostre cas, per exemple—, també és veritat que els geògrafs catalans han sentit especialment des de fa més d'un segle un viu interès per la consideració i l'estudi de les comarques.

Aquest coneixement, si és relativament complet i adequat, dóna lloc al que podríem dir-ne la consciència de país. El lector o el qui rep l'ensenyança geogràfica pot aconseguir una con-

cepció que pot arribar a ser viva, força completa i fins i tot punyent i penetrant, si es té en compte que es tracta del propi país. És cert que altres disciplines, especialment la història, poden arribar a una concepció semblant, però la geografia té l'avantatge de mostrar el país actual, ben definit i concret, conegut sovint, almenys en determinats sectors territorials, d'una manera viscuda i directa.

El bon coneixement del país i aquesta consciència de país poden engendrar sens dubte una valoració i una estimació envers el país. Encara més si les circumstàncies històriques, socials i fins i tot polítiques són favorables, com succeïa en els moments als quals ens estem referint. El país conegut es converteix en el país valorat i estimat. Pau Vila, el geògraf català més destacat d'aquells moments (Vilà-Valentí, 2006b), amb una visió lúcida de què pot representar l'estudi geogràfic del nostre país, dedica la seva obra (*Resum de geografia de Catalunya*, I, 1928) «als mestres de les noves generacions», ja que són precisament ells «els qui, millor que ningú, poden fer conèixer i estimar la Pàtria».

Un cas de geografia aplicada

Fins ara apareixen doncs clarament dos fets que mostren, d'una manera evident, les importants relacions que poden establir-se entre els estudis geogràfics sobre Catalunya i el mateix país i la seva població: d'una banda, la nostra disciplina es converteix en un viu i destacat instrument pedagògic en estreta vinculació amb el país; de l'altra, el coneixement geogràfic adquirit esdevé una forma ben definida de considerar-lo i valorar-lo, és a dir, es transforma en el que podem dir-ne una consciència de país.

Encara es produeix, en el quart decenni del segle passat, un altre fet que mostra una nova relació entre la disciplina geogràfica i el país considerat. Es tracta del que se n'ha dit «geografia aplicada», és a dir, la utilització dels coneixements geogràfics aconseguits amb l'objectiu de resoldre un determinat problema, que en general sol tenir una relació amb el territori o amb les distintes formes d'ocupació d'aquest territori. En el nostre cas és un exemple primerenc d'aquest tipus de treball, fins i tot considerant la ràpida evolució de la geografia contemporània, en aquesta època, en els països europeus més avançats, entre els quals Anglaterra.

El problema que es presentava era la divisió territorial de Catalunya, en un moment, l'any 1932, amb unes circumstàncies polítiques que permetien aquesta tasca. Després del que hem dit fins ara, no ens pot sorprendre que dels nou components de la ponència que fou nomenada per a l'estudi corresponent —i que forçosament havien de posseir un bon i directe coneixement del nostre país— quatre fossin mestres. Tampoc no és sorprenent que dels mestres indicats tres tinguessin publicacions de geografia i que aparegués un quart geògraf amb una altra activitat professional. Els que actuaren com a vicepresident de la ponència —els presidents polítics foren successivament el conseller de Cultura i després el de Governació— i com a secretari, ambdós eren geògrafs (Pau Vila i Josep Iglésies; vegeu Generalitat de Catalunya, 1937).

No ens referim pas ara al treball efectuat ni a les conclusions assolides pels membres de la ponència esmentada, que en conjunt aconseguiren, amb un nombre de trenta-vuit comarques definides, un notable encert. El que ens interessa destacar és l'encàrrec a uns determinats mestres i geògrafs d'una tasca de recerca geogràfica sobre el nostre país que té per finalitat precisament incidir en el mateix país. Lamentablement el treball efectuat i la seva aplicació durà ben poc. Ja per raons polítiques, les disposicions corresponents havien tardat quatre anys a veure la llum i la seva aplicació durà tan sols del desembre de 1936 al gener de 1939.

2. Una època de transició

Com és ben sabut, la fi de la Guerra Civil representà un canvi sobtat i brusc en l'evolució científica i cultural de Catalunya. Respecte a la geografia, representà l'emigració forçada de diversos geògrafs destacats i la interrupció de les tasques d'unes entitats interessades per la nostra disciplina. Llavors, durant uns anys, sols d'una manera individual o personal —i de forma aïllada, podríem dir— es mantingué l'interès pels estudis geogràfics, que no comencen de nou, d'una manera col·lectiva, fins als darrers anys del sisè decenni. D'altra banda, també havia quedat completament interrompuda la tasca de renovació pedagògica que en l'ensenyança primària feia, com ja hem explicat, uns decennis que durava i que respecte a l'ensenyança secundària —estudis de batxillerat— s'havia iniciat més recentment, en els anys trenta, amb l'aparició de l'Institut Escola.

Els intents de renovació de la geografia

Malgrat tot, en efecte, cal assenyalar que no es trencà del tot la continuïtat en l'interès pels estudis geogràfics. Ja a la segona meitat del cinquè decenni algunes de les persones interessades per la geografia intentaren donar-li de nou un sentit rigorós col·lectiu: Lluís Solé i Sabarís, catedràtic de Geografia Física a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, organitzà un reduït centre de geografia al Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), comptant amb l'entusiasta col·laboració de Salvador Llobet, que, en realitat, acabà essent el veritable director d'aquest grup; d'altra banda, Josep Iglésies, autor ja citat anteriorment, assajà de continuar les tasques que havia iniciat l'any 1935 la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, d'una manera ben humil i casolana —literalment, ja que les sessions començaren el 1946-1947 a casa seva. En canvi, la Facultat de Lletres continuava amb un ensenyament ben migrat de la geografia, incapaç de crear un grup de geògrafs universitaris.

Però llavors calia fer l'esforç de posar-se al dia, ja que els anys havien passat i els estudis geogràfics havien avançat força en diversos països europeus, un cop acabada la Segona Guerra Mundial. En realitat, ja havien aparegut uns intents de renovació de la geografia descriptiva lla-

vors imperant, tal com ja hem explicat, en el tercer decenni. Pau Vila ho manifestava clarament a mitjan d'aquest decenni, l'any 1926, en el pròleg a l'estudi de la Cerdanya, que volia constituir, dins del camp de la geografia, «un nou gènere d'estudis a Catalunya [...] guiats sobretot pels moderns corrents geogràfics de l'escola francesa» (Vila, 1926). Durant aquells anys hom publicà alguns treballs que intentaven una renovació dels estudis geogràfics; però era difícil arribar a obtenir una línia conceptual i metodològica de millora, i aconseguir la formació d'un grup de geògrafs, si aquesta tasca no s'efectuava des de la universitat.

En el sentit d'autèntica renovació, des de mitjan cinquè decenni i especialment al llarg del sisè, destacà l'institut creat al CSIC pel professor Solé i Sabarís. Fou aquest mateix professor el que dirigí una *Geografia de Catalunya*, en tres volums, que començà a publicar-se en fascicles l'any 1958 (Vilà-Valentí, 2002).

La importància dels estudis comarcals

És curiós i realment significatiu assenyalar que en els intents de renovació dels estudis geogràfics a Catalunya, en l'època que ara estem considerant, els objectius temàtics que adquiriren un relleu ben destacat, sovint exclusiu, foren els estudis comarcals. La recerca geogràfica catalana d'aquells moments es concretà especialment en l'anàlisi de determinades comarques. La citació que abans hem esmentat de Pau Vila apareix en la recerca efectuada sobre la comarca de la Cerdanya (1926). Feia uns anys que havia aparegut un estudi sobre el Gironès (1923) i amb posterioritat foren publicats altres treballs comarcals, entre els quals destaquem els efectuats sobre la Plana de Vic, el Vallès, el Priorat i el Baix Empordà. Amb posterioritat a la Guerra Civil, aquests estudis comarcals passaren a efectuar-se sovint com a tesis doctorals, realitzades per alguns universitaris llicenciats en història, que s'interessaven personalment per la geografia. Així hom efectuà diverses recerques geogràfiques que esdevingueren tesis de doctorat sobre l'àrea del Montseny i Andorra, en el cinquè decenni, i posteriorment sobre el Bages, l'Alt Empordà i la comarca d'Olot.

L'interès per les comarques a Catalunya es reflecteix també en diversos treballs efectuats per economistes a partir de mitjan i de la segona meitat del setè decenni. En aquestes anàlisis predomina, és clar, l'estudi de les característiques econòmiques de l'àrea considerada. Una bona mostra d'aquests estudis, alguns dels quals quedaren sense publicar, la donen els treballs que veieren la llum entre 1966 i 1969, com a publicacions o multicopiats, sobre la comarca d'Olot, el Camp de Tarragona, el Vallès Oriental, les dites «regions» de l'Ebre i de Tarragona, el Vallès i l'Alt Penedès (Lluch, 1970).

Convé subratllar finalment l'esforç que representà la publicació d'uns estudis relativament breus, però amb unes pautes en l'exposició que pretenien ser força ordenades i completes, de totes les comarques catalanes, escrits la majoria durant la segona meitat del setè decenni. Aquests treballs comarcals aparegueren en els volums II i III de la *Geografia de Catalunya* que

dirigí el professor Solé i Sabarís, obra abans ja citada, i que foren publicats respectivament els anys 1968 i 1974 (Vilà-Valentí, 2002 i 2006a).

Una nova visió: Catalunya, un mosaic de comarques

Aquests treballs comarcals i aquestes publicacions sobre les comarques catalanes, en bona part realitzats i escrits per geògrafs, són el motiu principal per provocar una nova visió del país: Catalunya és vista i entesa com un mosaic de comarques. Ens estem referint concretament a la societat catalana dels últims anys del setè decenni i del començ del vuitè. Al mateix temps pot haver-hi el record, per part d'una generació que ha aconseguit ja la seva plenitud, d'una divisió comarcal del territori català que va ser vigent en uns pocs anys de la República, durant el quart decenni —i que per cert fou efectuada també, en bona part, per geògrafs, com hem tingut ocasió d'exposar.

El que rep, doncs, la nova generació del vuitè i novè decennis, en uns anys de transició social i política, és una visió i un record en els quals sens dubte els geògrafs han fet originàriament un important paper. Parlem d'una geografia en un sentit molt ampli, en la qual, com ja hem dit, hi ha la consideració de fets i factors físics i fets i factors humans, sempre en relació, en el nostre cas, amb el territori català. La consciència de país pot adquirir fàcilment, en aquestes circumstàncies, un nou caràcter, que justifiqui la cerca d'unes noves divisions territorials, amb un caràcter administratiu i fins i tot polític. En la plenitud ja de l'esmentada generació fou de nou vigent, en la segona meitat del novè decenni, la divisió comarcal de Catalunya, amb algunes modificacions i la creació de tres noves comarques. De cara al futur, hem d'esperar que, a partir d'unes agrupacions de comarques, esdevingui realitat una divisió en àrees relativament extenses —conegudes amb l'antic nom de «vegueries»— que substitueixin, amb un origen i unes característiques diferents, les actuals províncies. En definitiva, heus aquí com uns determinats estudis geogràfics sobre el nostre país han donat lloc a una concreta acció sobre el territori, en aquest cas respecte a la divisió administrativa i política.

La consideració comarcal de Catalunya i la divisió en comarques ha enriquit i ha millorat sens dubte la visió que ara tenim del nostre país. En primer lloc, l'ha feta més completa: no sols considerem uns determinats nuclis urbans —en ocasions sembla que, havent parlat especialment de Barcelona i potser d'alguna altra ciutat, ja ens hem referit a tot el país—, sinó que, gràcies a les comarques, podem arribar i tenir en compte el més reduït o allunyat dels nostres municipis. En segon lloc, l'ha feta més diversa: la consideració de la diferent localització i situació de cada comarca i de les contrastades característiques físiques (relleu i clima, especialment) i humanes (població, poblament, economia, comunicacions) mostra clarament la diversitat dels territoris i de les poblacions, i la veritable importància i els peculiars trets i problemes que presenten els sectors agraris i forestals, per exemple, en el conjunt del país. En tercer lloc, l'aprofundiment en aquesta visió comarcal i la consideració dels diversos nuclis urbans que són capitals de les

comarques i llurs respectives àrees d'influència han permès efectuar amb més realisme l'inici i el desenvolupament de l'estudi de la xarxa urbana en el conjunt del nostre país.

3. La geografia com a disciplina científica

Si ens referim des d'ara a una geografia «científica» a Catalunya, no volem pas dir que els estudis geogràfics anteriors manquessin d'un cert rigor i no intentessin establir, en determinats autors i en determinades ocasions, unes relacions i unes connexions entre els fets exposats. Quan en una primera època parlàvem d'una geografia descriptiva, hem assenyalat que de vegades existia l'intent de superar la pura descripció. Ja en el segon decenni podem rastrejar aquest fet i hem destacat la clara actitud de Pau Vila respecte a aquesta qüestió en publicar l'any 1926 el treball sobre la Cerdanya. Fins i tot apareixen llavors alguns universitaris dedicats a la geografia, procedents de la Facultat de Ciències i, des del cinquè decenni, de la Facultat de Lletres. Alguns d'ells realitzaren amb tot encert estudis geogràfics i arribaren a destacar, de vegades notablement, en el camp de la geografia. Però es tracta de casos aïllats i que, d'altra banda, no havien rebut inicialment, durant els estudis superiors, una formació pròpiament geogràfica. Va ser llur esforç individual i personal el que havia anat suplint l'esmentada deficiència inicial respecte a la geografia, però llur vàlua pedagògica i científica els va convertir —com en el cas de Pau Vila, Lluís Solé i Sabarís i Salvador Llobet— en mestres, d'una o altra manera, de la generació posterior de geògrafs catalans, entre els quals es compta l'autor d'aquest escrit.

L'existència d'un corrent geogràfic col·lectiu, amb una adequada formació personal i una dedicació a la recerca, amb les corresponents publicacions, no apareix en el cas de Catalunya fins a la segona meitat del setè decenni, amb un notable desplegament posterior en els anys setanta i vuitanta. En definitiva, l'esdeveniment que en realitat resultà decisiu fou la formació de grups universitaris dedicats a la geografia, a les facultats de Lletres. Uns fets inicials significatius es donen en primer lloc a la Universitat de Barcelona: l'any 1966, quan encara era l'únic centre universitari de tot Catalunya i Balears, s'hi constitueix un departament de geografia; tres anys després hi comencen les classes i pràctiques d'una llicenciatura en geografia. D'altra banda, havia aparegut un nou centre universitari, la Universitat Autònoma de Barcelona, en la qual començaren les classes de geografia el curs 1969-1970. Ja en el vuitè decenni es formaren nous grups de geògrafs: tres en les futures universitats de Lleida, Tarragona i les Illes Balears, en relació inicialment amb la Universitat de Barcelona, i un altre a Girona, en relació amb la Universitat Autònoma de Barcelona (Casassas, 1989 i 1991; Vilà-Valentí, 2002).

La renovació conceptual i metodològica de la geografia

Des de llur formació els diversos grups universitaris esmentats reben l'impacte de diverses novetats pròpies d'una anomenada «nova» geografia que havia aparegut, especialment en el

món anglosaxó, en els decennis sisè i setè. Continuen acceptant-se en bona part les concepcions que havien estat definides, en el primer terç del segle, sobretot pels geògrafs alemanys i francesos, especialment aquests últims, però hi ha modificacions, de vegades ben acusades, en el mateix concepte de la geografia, en els objectius que la nostra disciplina pot presentar i molt especialment en els mètodes d'anàlisi que s'han d'utilitzar.

Cal tenir en compte també que, efectuant-se la formació dels futurs geògrafs i la recerca geogràfica en l'ambient universitari, com hem dit, podia rebre una forta influència exterior, ja que existien sovint unes certes relacions entre les nostres universitats i algunes d'estrangeres, així com amb centres de recerca i grups geogràfics forans. Respecte a aquestes relacions, sempre recordaré el fort impacte que vàrem rebre, quant a novetats conceptuals i metodològiques, alguns geògrafs mediterranis, procedents sobretot d'Espanya i d'Itàlia, davant les comunicacions o intervencions d'alguns geògrafs d'Anglaterra, el Canadà i els Estats Units, en el Vuitè Congrés de la Unió Geogràfica Internacional, celebrat a Londres l'any 1964.

La pregunta que ens formulem ara respon al fil conductor de tot aquest treball: què pot representar aquesta renovació respecte a l'anàlisi geogràfica d'un país?; què pot representar de cara a la nova consideració i a la nova visió del nostre país? Per dir-ho en poques paraules, cal tenir en compte que la formació d'un grup de geògrafs a la Universitat de Barcelona i poc després en altres universitats catalanes —fet que, com hem dit, pot concretar-se inicialment en els anys 1966-1972 (en aquest últim, amb l'aparició de la primera promoció de llicenciats universitaris en geografia a l'esmentada universitat, mentre es van formant nous grups en altres ciutats)— coincideix amb un notable canvi en el desenvolupament de la geografia.

Un resultat important és que hi ha una forta tendència a l'especialització dins d'una branca geogràfica, o en geografia física (geomorfologia, climatologia, biogeografia, posem per cas) o en geografia humana. La majoria del professorat i de l'alumnat s'inclina cap a aquesta segona, i cerca preferentment una especialització en qüestions i problemes poblacionals, econòmics, agraris o urbans. Començà llavors a manifestar-se clarament, en diversos casos, una tendència vers la formació d'equips de recerca i per consegüent l'aparició de treballs d'investigació signats per diversos autors. Al mateix temps els geògrafs comencen a treballar o reben la forta influència d'especialistes d'altres disciplines que coincideixen amb l'especialitat geogràfica que ells cultiven: posem com a exemples, geòlegs en el cas de geomorfòlegs o arquitectes, urbanistes i historiadors de les ciutats quan es tractava de geògrafs dedicats a les anàlisis pròpies de la geografia urbana.

L'anàlisi del país per especialitats geogràfiques

La visió de conjunt del país que, en definitiva, es mantenia en la recerca anterior és substituïda llavors per unes anàlisis que en general tendeixen, d'acord amb el que hem dit anteriorment, a l'aprofundiment de característiques i relacions en una branca geogràfica. Aquest fet es

veu ben clar si tenim en compte un bon nombre de títols de tesis doctorals o projectes de recerca que van efectuant-se des del començ i sobretot a mitjan vuitè decenni en els diversos grups de geògrafs existents. Això motiva també l'escàs interès que es mostra per les anàlisis geogràfiques regionals, especialment durant uns anys que poden ser considerats de reacció contra l'època anterior i que té en compte els nous conceptes i els nous mètodes que han aparegut en el camp de la geografia.

Així, doncs, el que va apareixent són uns estudis i unes visions especialitzades del país, d'acord amb uns determinats aspectes, siguin de geografia física (el relleu, el clima, la vegetació, per exemple) o de geografia humana (la població, l'agricultura, la indústria, les ciutats, les comunicacions, posem per cas). Sovint s'aprofundeix en certs aspectes o en certs fets concrets: l'anàlisi de la despoblació, els factors poblacionals, els moviments migratoris, en un cas; l'estudi concret d'una ciutat, en un altre cas, entre els molts exemples que podrien donar-se.

És curiós assenyalar que es manté l'interès per la consideració de la comarca com a objecte d'anàlisi, però no en el sentit de l'estudi geogràfic singular de cadascuna d'elles sinó sobretot respecte a l'organització comarcal del país. Això es produeix sens dubte tenint en compte l'interès que els catalans han manifestat al llarg del segle xx per la divisió comarcal com a divisió administrativa i política, i aprofitant, des de mitjan vuitè decenni fins ben avançat el novè, unes circumstàncies favorables —em refereixo, és clar, a la transició política— per al plantejament d'aquesta qüestió.

L'estudi i les anàlisis del país a partir de les diverses especialitats geogràfiques representen ja en els decenniis vuitè i novè un notable enriquiment de les coneixences que anàvem adquirint respecte al nostre país. Cal tenir en compte, a més, que noves concepcions de la geografia (l'anomenada geografia teòrica, per exemple, o la dita radical) i l'aparició de nous objectes d'estudi, com és el cas del paper fet per la dona, com a subjecte d'activitats geogràfiques —l'anomenada geografia del gènere—, enriqueixen i diversifiquen encara més els treballs geogràfics efectuats.

La resposta a les peticions socials

Com a conseqüència del fet polític al qual abans hem al·ludit, d'una millora econòmica i d'unes noves maneres d'instal·lació i establiment del territori (abandonament d'àrees agrícoles; gran expansió del poblament urbà) van sorgint noves demandes per part de la societat catalana. Les relacions augmenten en densitat i diversitat, gràcies també a un cert desenvolupament de les infraestructures, en especial les referents a la circulació. D'aquesta manera, comença a definir-se com un fet d'extraordinària importància el problema de l'ocupació del territori, que no sols representa el creixement dels nuclis urbans, sinó la diversitat de formes que va adquirint en les diverses àrees afectades: l'exemple més sobresortint, és clar, el constitueix l'àrea metropolitana, amb moviments i redistribucions de la població ja existent i la instal·lació de

nous immigrants; en sectors i punts ben allunyats apareixen des dels irregulars avenços en el poblament litoral, en funció d'un turisme massiu, fins a l'establiment de residències secundàries.

Un altre problema que s'ha anat definint és el referent a la degradació del medi ambient. En aquest cas hi ha una referència directa, en primer lloc, a la natura, al territori, al relleu i als materials petris o litològics, a la vegetació, a la fauna, a les aigües, als aires; però immediatament cal tenir en compte la mateixa societat, que d'una manera o d'una altra pot produir uns impactes, sovint malauradament negatius, en els fets i les característiques naturals, mentre intenta i va mantenint uns aprofitaments que poden esdevenir ben profitosos i positius.

Tot això ha anat configurant, especialment en els darrers decennis del segle passat —i continua encara, possiblement amb més força, fins avui dia—, unes demandes socials per al tractament i assaig de millora dels dos grans problemes assenyalats, els referents a una correcta *organització* o *ordenació del territori* i contra la degradació i manteniment de la conservació i millora, en un sentit o un altre, del *medi ambient*. El treball dels geògrafs, és clar, ha d'anar acompanyat, almenys en certes ocasions, de la col·laboració de i amb altres especialistes; naturalistes i ecòlegs, per exemple, respecte al medi ambient; naturalistes i ecòlegs també, més sociòlegs, antropòlegs, economistes, urbanistes, tècnics d'alt grau (enginyers, arquitectes) i fins i tot polítics —que són els qui, en definitiva, han de prendre i fer públiques nombroses vegades les decisions— respecte als projectes i plans d'organització del territori. Es tracta de decisions que sovint afecten plenament la societat que viu en un determinat territori —ciutat, municipi, comarca, regió, estat— i que hem de tenir en compte també en establir-los historiadors i juristes, respecte al passat i a les disposicions jurídiques i lleis vigents, i per descomptat s'ha de comptar també amb els parers i els interessos de la mateixa població.

Els treballs geogràfics efectuats dins del marc d'una geografia científica comporten, segons hem dit, un estudi de les connexions i relacions establertes entre els diferents fets i aspectes estudiats. Ja des del setè i vuitè decennis del segle passat el geògraf s'ha acostumat a prendre unes determinades actituds enfront i respecte de determinats fets que apareixen en un territori. Es tracta de fets que, presos conjuntament, poden constituir unes característiques essencials o primordials en un concret territori o país. El que abans podia quedar simplement reduït a una observació o una contemplació, potser estètica, com el que ara direm, esdevé en canvi l'objecte d'una recerca: l'exemple més important i més significatiu n'és el paisatge.

L'estudi del paisatge, que sempre va acompanyat de l'interès pel territori en general, va ser iniciat en el nostre país, en bona part, per geògrafs. Les preguntes que ells es formulaven eren aproximadament aquestes: per què aquest paisatge —un cop definit— es presenta precisament aquí?; quins factors —físics i humans— n'expliquen la formació i el manteniment? Aquest treball cerca unes classificacions i unes explicacions. Hi col·laboren, és clar, altres especialistes: naturalistes, per descomptat; estudiosos del món rural i urbà, arquitectes, tècnics diversos. Les demandes socials hi van fent el seu paper i les preguntes se succeeixen: com

pot conservar-se un paisatge?; com es degrada?; com es pot mantenir —en equilibri i de forma sostenible amb altres fets d'origen natural o antròpic— i fins i tot millorar? En el nostre país hi ha excel·lents exemples d'iniciatives i de formació de grups d'estudi, en els quals sovint els geògrafs fan un destacat paper, en el cas que ells no n'hagin estat els promotors, a partir del vuitè i novè decennis fins avui dia: des de l'anomenat Servei de Gestió i Evolució del Paisatge, a la Universitat de Barcelona, fins a l'anomenat Observatori del Paisatge, creat recentment per un departament (Política Territorial i Obres Públiques) de la Generalitat de Catalunya.

La geografia aplicada i el geògraf professional

L'intent i el desig de respondre, per part dels geògrafs, a les demandes socials que acabem d'exposar ha donat lloc en el nostre país, en el novè i desè decennis del segle passat —a partir, doncs, de fa vint o vint-i-cinc anys—, a un nou tipus de geògraf. Ell no es dedicarà fonamentalment, com en l'època anterior, a l'ensenyança —secundària o universitària, en aquest segon cas efectuant també recerca— o, en nombre més reduït, exclusivament a la recerca. Aquesta qüestió havia produït nombrosos debats, iniciats i mantinguts ja en decennis anteriors (Vilà-Valentí, 1968). Apareix llavors ben definida la figura del «geògraf professional», dedicat especialment a l'estudi i cerca de solucions respecte als nombrosos processos que es poden presentar a la superfície d'un país en relació amb aquest complex territori-societat, o natura-població —si volem dir-ho d'una altra manera—, que hem exposat fins ara.

Aquest geògraf o geògrafa apareixerà amb una dedicació professional a l'anàlisi de determinats problemes, amb l'aparició dels coneixements i les tècniques i mètodes geogràfics, tot cercant una o unes possibles solucions a determinats problemes. Es tracta d'una geografia «aplicada» —una *applied geography*, segons digueren els geògrafs anglesos, que iniciaren en algun sentit aquesta tendència, fa més de setanta anys—, dedicada a resoldre uns problemes concrets que poden aparèixer a la superfície terrestre, especialment en les àrees i franges ocupades per la població allà instal·lada.

El geògraf aplicat apareix generalment formant part de grups tècnics, unit sovint a altres especialistes formats en conceptes i mètodes corresponents a diverses ciències naturals o socials. En aquest cas es tracta de consultories privades. Però és més corrent encara que aparegui en centres oficials de caràcter regional, provincial o comarcal (departaments de la Generalitat, diputacions, consells comarcals, per exemple) o bé local (ajuntaments). Poden ser també centres de producció o recollida i publicació de materials que tinguin, d'una manera o una altra, unes característiques geogràfiques (instituts cartogràfics o estadístics, determinades editorials especialitzades o que publiquen certes col·leccions, posem per cas). Els problemes i les qüestions a què ordinàriament es dedica el geògraf professional són les que fan referència a aquells fets que abans hem indicat en parlar de les demandes socials, és a dir, l'organització del

territori, el medi ambient en relació amb la instal·lació i les activitats d'un grup social i amb el paisatge (Casassas, 1991; Vilà-Valentí, 2002).

A Catalunya els llicenciats en geografia —un fet que ja hem dit que era una realitat a partir del primer quinquenni del vuitè decenni (1972)— interessats per un exercici aplicat de la geografia s'agruparen en l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya, a la fi del novè decenni (1988). Llurs activitats tingueren ja un caràcter reconegut socialment i jurídicament a tot l'Estat espanyol quan a la fi del segle, l'any 1999, una llei va establir la creació del Col·legi de Geògrafs.

Si seguim el fil conductor de la nostra conferència, en realitat, d'aquesta manera, fou reconeguda plenament la validesa i la singularitat del treball dels geògrafs en no solament l'estudi, la definició i la comprensió d'un país sinó també en la tasca per a la possible millora del complex territori-societat, certament tant en el camp físic o natural com en l'antròpic.

Bibliografia

- CASASSAS, Lluís (1989). «Una continuïtat assegurada. Aproximació a l'anàlisi del període recent: 1976-1989». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 19, p. 55-73.
- (1991). «La continuïtat de la geografia catalana». *Primer Congrés Català de Geografia*. Vol. I. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, p. 17-30.
- FLOS I CALCAT, Francesc (1896). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Establiment Tipogràfic.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. CONSELLERIA D'ECONOMIA (1937). *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Edicions del Departament Tècnic de la Conselleria d'Economia. [Hi ha una reimpressió de 1977, quaranta anys després del Congrés de Cultura Catalana i Seix i Barral]
- LLUCH, Enric (1961). «Ciència geogràfica». A: SOLDEVILA, Ferran. *Un segle de vida catalana, 1814-1930*. Vol. II. Barcelona: Alcides, p. 328-330, 666-669, 989-994, 1493-1500.
- (1970). «Estudis d'economia comarcal a Catalunya». *Revista de Geografia* [Universitat de Barcelona], vol. IV, núm. 1, p. 121-127.
- LLUCH, Enric; ALBET, Abel (1998). *Reports de la recerca a Catalunya: Geografia i demografia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- NADAL, Francesc (1991). «El pensament geogràfic a la Catalunya contemporània fins als anys quaranta». *Primer Congrés Català de Geografia*. Vol. II. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, p. 5-20.
- VILA, Pau (1926). *La Cerdanya*. Barcelona: Barcino.
- VILÀ-VALENTÍ, J. (1968). «Algunos puntos de vista acerca de la Geografía aplicada». *Revista de Geografia* [Barcelona: Universitat de Barcelona], vol. II, núm. 1, p. 43-55.
- (1979). «Un decenni de geografia a Catalunya (1945-1954)». A: PANAREDA, J. M.; RABELLA, J. M. [coord.]. *Aportacions en homenatge al geògraf Salvador Llobet*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 203-211.

- VILÀ-VALENTÍ, J. (1994). «Una visió geogràfica de Catalunya ara fa quatre-cents anys». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, núm. 918, vol. LIII, núm. 3, p. 119-163.
- (2002). «Geografia». A: LLUÍS FONT, Pere [coord.]. *Les idees i els dies: Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*. Barcelona: Proa: Institut d'Estudis Catalans, p. 125-168.
- (2006a). «Pròleg». A: *Atles de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 6-13.
- (2006b). *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.